

נתקבלו במערכת

מסורת ועקרונות במסכת האבות. ביאור מסכת אבות, רקעה, תקופתה ובעיותיה. הרב ברוך ישר (שליכטר). ירושלים, תשס"ז. 203 עמ'. (04-8704926)

הרב ברוך ישר זצ"ל, תלמיד חכם צנוע וברוך כשרונות, רבה של עכו במשך שנים רבות ומחבר עשרות ספרים תורניים במגוון נושאים, פירש את מסכת אבות במבט כפול: מבט אל הזמן שבו כתבו חז"ל את ציוויהם במסכת זו - ומבט חינוכי אל עבר העתיד. לזכר נינתו שנפטרה בדמי ימיה ערך בכשרון ובטוב טעם כדרכו חתן בנו, הרב כרמיאל כהן ממעלה אדומים, את הספר מחדש, חמישים שנה לאחר שיצא לאור לראשונה. בהקדמתו טוען הרב ישר שמסכת אבות אינה חלק מקורי מן הש"ס אלא ספר אחד מתוך 'סדרי החכמה', קובץ ספרים שבהן לוקטה כל חכמת חכמי ישראל שלא היתה חלק מששת הסדרים; רוב הספרים האלו נגזזו או אבדו במשך השנים, חוץ ממסכת אבות שחברה בבבל לסוף סדר נזיקין וכך נשתמרה. נוסף לעיסוקה דווקא בענייני מוסר והנהגה היא חריגה גם בכך שהיא למשל היחידה שמזכירה את אלישע בן אבויה בשמו, בכך שהיא מזכירה תנאים שחיו שני דורות אחרי רבי, ועוד. כך לדעתו רבי הלל שמוזכר בפ"ב מ"ו הוא נכדו של רבי יהודה הנשיא, אחיו של רבי יהודה נשיאה, והוא זה שאמר 'אין משיח לישראל' בדרך של ויכוח עם הנוצרים שרבו בימיו והציקו לישראל ולחכמיהם. לדעתו אף המשנה הראשונה בפרק 'חלק' "כל ישראל יש להם חלק לעולם הבא" לא באה אלא כתגובה לאמונה הנוצרית שרק מאמיני אותו האיש יש להם חלק לעולם הבא, וגם בהמשך שם ברשימת אלו שאין להם חלק לעולם הבא נמצאים כמה וכמה נוהגי מנהגים נוצריים: האומר אין תחיית המתים (=כולם, לא רק אותו האיש!) מן התורה, והלוחש על המכה (כפי שנהג אותו האיש לעשות), והקורא בספרים חיצוניים (ספרי הנצרות הקדומים) וכו'. היקף המקורות בו השתמש הרב ישר עצום, סגנונו נוח, ודבריו הם מעט המחזיק את המרובה. עושר רב טמון בפירושו זה על פרקי אבות. רווח גדול יהיה לעולם התורה אם גם שאר ספריו של הרב ישר זצ"ל יזכו לעריכה ולהוצאה לאור מחדש.

חבל נחלתו. מאמרים ותשובות בדיני תורה. יעקב אפשטיין, שומריה. **חלק שמיני.** תשס"ט. **חלק תשיעי.** תש"ע. (077-3535047)

המחבר הרב יעקב אפשטיין שליט"א, לשעבר תושב עצמונה שבגוש קטיף והיום בשוב שומריה שבנגב, הוציא לאור כמדי שנה בשנה חלקים נוספים של ספר השו"ת והמאמרים המשובח שלו 'חבל נחלתו' (לאחרונה כתבתי עליו לפני שנתיים, 'המעין' תמוז תשס"ח [מח, ד] עמ' 96-95). כספר הלכה אקטואלי לא יכול היה המחבר להימנע מלדון בענין הגיורים המכונים 'פיקטיביים', שרעש העולם בעניינם כמה פעמים בשנים האחרונות (עי' למשל במאמרו של הרב מרדכי בראלי ב'המעין' תמוז תשס"ט [מט, ד] עמ' 36 ואילך, ובתגובת הרב מיכאל אברהם בגליון שאחריו עמ' 63-62). בחלק ח סי' כה כתב הרב אפשטיין קונטרס גדול נגד פסילת כל הגיורים שלא נעשו כדעת המחמירים אף לשיטתם של המחמירים, ולדעתו שם אף מי שהתברר שהתגייר ברמאות [!] - גיורו תקף בדיעבד. בחלק ט סי' לב מאריך המחבר, כהשלמה לאותו ענין, בבירור מהותם, הגדרתם וסמכותם של תלמידי חכמים

המכונים ע"י הסובבים אותם וע"י רבים אחרים כ'גדולי הדור'. דבריו מתייחסים בעיקר למכתב הרבנים הידוע של שנת תשמ"ד, בו קראו עשרות רבנים מפורסמים ואדמו"רים ידועים לרושמי הנישואין שלא לרשום גרים כיהודים אלא אם כן התברר להם שגירום נעשה 'על פי ההלכה', ולא לסמוך על תעודות ומסמכים ואישורי גירות מבתי דין למיניהם. הרב אפשטיין מצטט מפסק דין של הרב לוי מביית הדין בירושלים, שכתב בעקבות המכתב הנ"ל ש'כבר הזהירו גדולי ישראל ביום ט"ז סיון תשד"מ את כל רושמי הנישואין שההלכה מחייבת אותם לבדוק את כל המציג תעודת גיור הן מהארץ והן מחו"ל' וכו', והוא מעיר שהשימוש כאן בתואר 'גדולי ישראל' אינו ראוי, מפני שהוא מוציא מן הכלל תלמידי חכמים ופוסקים מן השורה הראשונה (כמו הראש"ל הר"ע יוסף והראש"ל הר"מ אליהו והגר"ז נגולדברג והגר"ד ליאור שליט"א ועוד רבים אחרים) שלא הביעו את דעתם בפומבי בנושא או שדעתם שונה מהדעה הנ"ל, בלי לדבר על כך שבין החותמים אין שום רב עיר ושום אב בי"ד מכהן; וכן לדעתו לא ייעשה. הוא מביא גם את לשון פסק הדין המפורסם של הרב שרמן ש'אין כל תוקף להוראתם ופסיקתם של בתי דין או רבנים שפסקו בעניינים אלו, כשלא צרפו לפסיקתם חוות דעתם והסכמתם של גדולי התורה פוסקי הדור', כאשר כוונתו כמובן 'גדולים' מתוך רשימת תלמידי החכמים שלדעתו דעתם היא המחייבת. כך למשל אין שום ספק שהגאון הר"ש אלישיב שליט"א הוא אחד מגדולי הפוסקים בדורנו, יאריך ה' ימיו ושנותיו בבריאות שלמה ולאחרונה הוא חלף ועבר את גיל המאה!! אך לא פשוט כלל לומר שדעתו הגדולה מחייבת את שאר פוסקי הדור ומונעת מהם לפסוק אחרת על פי הבנתם. הרב אפשטיין מרחיב בענין זה מאוד, ומסקנותיו הן, בין השאר, שהשימוש הסלקטיבי במונח 'גדול הדור' או 'גדולי הדור' יש בו משום פגיעה בכבוד ת"ח אחרים; שאין לכפות על תלמידי חכמים קבלת דעתו של ת"ח אחר שאינו ממונה על הציבור; שעל תלמידי חכמים צעירים (והכל יחסי...) להיוועץ עם רבנים גדולים בפסיקה בשאלות קשות; שגדולי התורה החתומים על המכתב הנ"ל לא הם שמינו את בתי הדין ואת רושמי הנישואין, וממילא אין בכוחם להורות להם כיצד להכריע בדיון; שאין שום אפשרות ע"פ הדין לבטל גיורים באופן סיטונאי על פי סברות המצויות במחלוקת הפוסקים; ועוד. בסיום קונטרסו הדפיס המחבר חילופי מכתבים בינו ובין הרב נבנצל שליט"א בענין היחס לגרים שגירותם שנויה במחלוקת והיחס לדיינים המגיירים, וגם במכתב האחרון עומד הרב נבנצל על דעתו, וכותב: "...אולי כדאי שכת"ר יערוך מחקר בין הגרים האלה איזה אחוז מהם שומרים שבת ושאר מצוות מפורסמות, אולי ישתכנע שהגיור הזה [אינו תקף] מצד 'דברים שבלבו ובלב כל אדם' - והרי אינו מקבל עליו כלום!" בהמשך מובא גם מכתבו של הרב יעקב אריאל רב העיר רמת גן, שכותב בין השאר: 'כבר הערתי לכב' הגר"א שרמן אישית שעצם הטענה שבתי הדין לגיור עברו על דעתם של גדולי תורה אינה מדויקת: אותם גדולי תורה קראו לרבנים רושמי הנישואין לא להשיא גר אלא לאחר בדיקה, ולכל היותר יש מקום לטעון שהרבנים רושמי הנישואין שלא עשו כן נחשבים אולי כעוברי עברה למי שסובר כן; אך דיינים שקבלו גרים, ולפי התרשמותם הגרים קבלו עליהם קיום תורה ומצוות - לא עברו על הוראת הגדולים הנ"ל! ועוד מעיר הרב אריאל שהרבנות הראשית לישראל היא אכן סמכות עליונה בנושאים הציבוריים מן הצד הארגוני והציבורי, אבל הוא מסופק אם אף היא עצמה רואה עצמה כסמכות הלכתית בשאלות הנוגעות לחיי הפרט. בסימן הבא (ס'ל) לג) מתפלמס המחבר עם ח"כ הרב חיים אמסלם מש"ס, שפירסם קונטרס ובו קרא להקל קולות מרחיקות-לכת בקבלת גרותם של גויים שהם מזרע ישראל (דהיינו שאחד מהוריהם או אחד מאבות אבותיהם היה יהודי) על פי פסקיהם של כמה מחכמי צפ"א בדורות האחרונים;

לדעת הרב אפשטיין אין להתחשב בסברא של 'זרע ישראל' כגורם משמעותי לקולא, וגם אין לראות בשירות בצה"ל גורם מכריע בשיקול לקבלת גר, ושצריך לקבל כל גר על פי הקריטריונים המקילים אך המחייבים הכוללים שכנוע בית דין ברצונו להיות חלק מעם ישראל ולקבל על עצמו עול תורה ומצוות. בנספח בוחן המחבר את דעותיהם של הרבנים למשפחת דוראן (הרשב"ץ, הרשב"ש ובניו האחים מִחְבְּרֵי 'כין ובוועז'), ומוכיח שהם מקילים אמנם מאוד בקבלת בני משומדים לחיק עם ישראל - אבל אינם מקילים כלל בגירותם של גוים מזרע ישראל, שלא כפי שסבר הרב אמסלם. בסוף החלק השמיני הוסיף הרב אפשטיין מפתח שימושי ונח לשמונת הכרכים הראשונים. יזכה המחבר להמשיך תמידים כסידרם בהוצאת 'הספר השנתי' שלו המלא וגדוש בתורה ובסברא.

יסודות דיני הנישואין בתלמוד. שלום אלבק. הוצאת אוניברסיטת בר אילן,

רמת גן, תש"ע. 215 עמ' (press@mail.biu.ac.il)

פרופ' אלבק כבר כתב ספרים רבים בענייני המשפט העברי, על דיני הנזיקין ודיני הראיות ודיני העונשים ועוד, ובמיוחד ידוע ספרו הגדול 'מבוא למשפט העברי בימי התלמוד'. ספר זה על יסודות הנישואין מהווה מעין המשך למבוא הנ"ל, וגם בו קיימת התייחסות שיטתית להסבר הכרעותיהם ההלכתיות של חז"ל, והתייחסות מעטה-יחסית לפסקי הדורות המאוחרים יותר. כמו כן בולטת העמידה של המחבר על טעמי ההלכות וטעמי המחלוקות שבין חכמי התלמוד, ומהם על תכליתן של ההלכות. המחבר טוען שהפירוט ההלכתי חייב להתאים לטעמים של הדעות המובעות ע"י חז"ל בהלכותיהם ובמחלוקותיהם, והוא פוסע צעד אחד נוסף וקובע שאף נוסחאות עתיקות חייבות לעמוד בקריטריון הזה של התאמה לטעמים ולנימוקים שנמצאו להלכות, אחרת הן בחזקת לא-אמיתיות. לדעתו אותם נימוקים אמורים לעצב גם את מציאות דורנו ומצבנו, ומשמע מדבריו שלא יתכן מצב שההלכות אחרי השתלשלותן במשך הדורות יתנגדו לטעם העיקרי שבגללו תוקנה ההלכה, בין אם היא דאורייתא או דרבנן. כך למשל הוא כותב בעמ' 29, בסוף הפרק על העריות ואיסורי הנישואין, 'שההקפדה היתירה על היוחסין באה משום ההבדל בין ישראל מיוחס לבין פסול בתרבות המידות, ההתנהגות וההשכלה' וכו'... ובכך אינו מקבל את דעת הרמב"ן עה"ת (ויקרא יח, ו) שהוא עצמו מביאה לעיל ש'אין בידינו דבר מקובל' בהסבר איסורי העריות למדרגותיהם. בעמ' 146 ואילך דן המחבר במקרים שבו כופין על הבעל להוציא את אשתו, ומביא את מחלוקות הראשונים האם כשכתוב רק 'יוצא' הכוונה בלי כפיה. אחרי שהוא מביא את הדעות השונות הוא מסכם (עמ' 148): 'מן הפירושים והמחלוקות הללו בתלמוד נראה להסיק שכפיה ואיום בשוטים ובייסורים או כפיה בדברים למתן גט היו מעשים שהיו משתנים ומתחלפים בימי התלמיד לפי המקומות והזמנים, וכל מקום ומקום לפי דינו, אם בייסורים אם בדברים. ואפשר שבאותם מקומות שהיו כופים בדברים בלבד נהגו כן לפי שהדיינים שם היו נכבדים ובעלי כוח דיים כדי לגרום לבעל ליתן גט לאשתו בדברים בלבד, דהיינו אם כן שלמעשה בכל מקרה יש לכפות, רק שכאשר הדיינים בעלי כוח מספיק כדי לגרום לבעל לגרש בלי כפיה אין צורך לכפות אותו בידיים. הדברים מיוחדים, ולמרות שהם מתאימים לפשטות הסוגיות ספק בעיניי אם הם מתאימים לדעתם של פוסקי ההלכה לדורותיהם. בספר עובר המחבר בשיטתיות בתשעה פרקים על עיקרי ענייני הנישואין והגירושין על חובותיהם וזכויותיהם, דיני האלמנה והעגונה, ייבום וחליצה ועוד. בסוף הקדמתו מזכיר המחבר את רעיונו ז"ל, המשפטנית פליאה אלבק לבית נבנצל, שכתבת הספר הסתיימה ביום השנה השלישי לפטירתה.

נזר התניא. מאמרי הערכה על ספר התניא פרי יצירתם של סופרים ומחברים שונים. נלקט ונערך ע"י הרב אברהם שמואל בוקיעט. כפר חב"ד, איגוד השלוחים, תשס"ט. קו עמ'. (054-2255393)

אין ספור מהדורות של ספר התניא (ליקוטי אמרים), 'השו"ע' הרוחני של חסידות חב"ד, יצאו כבר לאור, ונראה שנכתב כבר על ספר זה כל מה שיכול היה להיכתב. הרש"ז מליאדי מחבר 'שו"ע הרב', מייסדה של חסידות חב"ד, קרא לספרו 'ספר של בינונים', כשמטרתו להדריך בספר כל יהודי איך יוכל להגיע [לפחות] למדרגת 'בינוני', ו'בינוני' ביהדות לאו מילתא זוטרתא היא. עתה בא הרב בוקיעט מכפר חב"ד והוציא לאור חוברת נוספת בסידרת 'נזר התניא' ובה י"ג מאמרים והקדמות העוסקים בספר ובמחברו. קדמו לה בסידרה זו חוברות שעסקו בחשיבותו וקדושתו של הספר, בחשיבות לימודו על פה [!], בהיסטוריה של התפתחותו והפצתו של ספר, בהתייחסות גדולי ישראל אליו, בשמותיו וכינויו של הספר, ועוד. נלוו לחוברת זו לקט של עצות והדרכות מתוך הספר, בהן דבריו של האדמו"ר הזקן מ'אגרת הקודש' שבספר התניא סי' כו: 'כל איש ישראל יוכל לגלות תעלומות חכמה ולחדש שְׁכָל חדש הן בהלכות הן באגדות הן בנגלה הן בנסתר כפי בחינת שורש נשמתו'...

כתבי ר' משה אבן תבון – ספר פיאה, מאמר התנינים, פירוש האזהרות

לר' שלמה אבן גבירול. ההדירו והוסיפו מבואות והערות: חיים קרייסל, קולט סיראט, אברהם ישראל. באר שבע, הוצאת הספרים של אוניברסיטת בן גוריון בנגב, תש"ע. 448 עמ'.

(02-6783554)

ר' משה ב"ר שמואל ב"ר יהודה אבן תבון, ת"ח ופילוסוף ומתרגם חרוץ ומוכשר, נולד לקראת סוף האלף השישי בפרובנס שבדרום צרפת, ועסק בעיקר בתרגום ספרי יסוד יהודיים (וגם של מחברים שאינם מבני ברית) מערבית לעברית. בין השאר ידוע תרגומו לספר המצוות של הרמב"ם ולספרו 'מילות היגיון', לחלק מפיה"מ שלו ולכמה מכתביו הרפואיים, וכן תרגומו לספרים רבים בתחום הפילוסופיה, המתמטיקה והתכונה, בס"ה למעלה משלושים ספרים, הרבה יותר מאשר אביו וסבו המתרגמים המפורסמים. פחות ידוע הוא שעסק גם בחיבור חיבורים מקוריים משלו, רובם בגישה פילוסופית, חלקם כפירושים על ספרים ועניינים בתנ"ך. רוב כתביו אלו לא הגיע לידניו, וגם מיעוטם שהגיע לידניו לא זכו לראות את אור הדפוס (להוציא את פירושו על שיר השירים), בין השאר מפני שהמשיכה לספרים מסוג זה והעיסוק בהם פחתו מאוד במאות השנים האחרונות: אין כמעט מי שבאמת חשובים ליהדותו דעותיהם של אריסטו ותלמידיו היהודים והגויים על אלוקים ועולם ומה שביניהם, וכך פירושים רציונליסטיים-פילוסופיים על אגדות חז"ל למשל אינם בדרך כלל בראש סדרי העדיפויות של רוכשי הספרים התורניים גם בדורנו. בכל זאת אין ספק שיש ענין לפרסם ספרים שכתב יהודי כ"כ חשוב לפני תשע מאות שנה, כמו 'ספר פיאה' – היבטים פילוסופיים, היסטוריים ותרבותיים של פסוקים ומאמרי חז"ל מעוררי תמיהה, ו'מאמר התנינים' שדן במקורות תנ"ך וחז"ל שעוסקים בדגים הגדולים למיניהם, ומנסה להרחיק את המעגן מן הגישה המיתולוגית לגביהם – לכיוון רציונליסטי יותר. אך בעיקר יביא לדעתי תועלת הפירוש שכתב רבי משה ל'אזהרות' של רשב"ג, הפיוט ההלכתי הנפלא שנקרא עד היום בקהילות רבות בחג השבועות. ר"מ אבן תבון מפרש אותו לפרטיו, ומשווה בין מנין המצוות שבו למניינו של הרמב"ם, בעיקר למניינו הקצר שבראש משנה תורה.

מעניין שר"מ כותב במבואו לפירוש שהוא הגיע למסקנה שאת חלק העשין של האזהרות כתב רשב"ג בנעירותו, ואת חלק הלאוין כתב 'בסוף ימי בשלמותו'. פירוש ר"מ אבן תבון הוא הקדום ביותר ששרד לאזהרות אלו, ואחריו ידועים רבים, המפורסם שבהם הוא פירוש של הרשב"ץ דוראן 'זוהר הרקיע'. בבקיאותו הרבה בתלמודים, במדרשים, בכתבי הגאונים והפייטנים ובעיקר בכל ספרי הרמב"ם, מצליח ר"מ אבן תבון לפרש מילים נדירות או מחודשות בפיוט זה, להסביר את דרכי החריזה ואת שאר ענייני הצורה והמסגרת שבדרכי הפיוט, ובעיקר לפרש את ההלכות הרמוזות בו (לפי שיטת הרמב"ם, כנ"ל, שאינה תמיד שיטת רשב"ג עצמו) ואת טעמיהן. חלק זה ההדיר על פי שבעה כתבי יד הרב אברהם ישראל בעזרתו של מורו העורך פרופ' חיים קרייסל, והתוצאה מרשימה, מהמבוא המקיף על האזהרות בכלל ועל אזהרות רשב"ג בפרט וכמובן על הפירוש של ר"מ אבן תבון לאזהרות אלו, ועד הההדרה המוקפדת והמדויקת. כך למשל מעיר המהדיר בעמ' 304 הע' 268 שלא מצא מקור מפורש לדברי ר"מ בפירושו בשם חז"ל (נוסף לגמ' הידועה במגילה) על דברי רשב"ג 'ותלמוד שעשועים להדר ולהנעים' שהפסוק 'ארור אשר לא יקים את דברי התורה הזאת' מכוון לקורא את התורה בלא נעימה, אם כי הוא מציין לירושלמי סוטה בו נדרשו הדברים באופן דומה. אסיים בדברי הסיום הנפלאים של רשב"ג בסוף אזהרותיו: 'מהר א-ל עליון לקבץ עם אביון ויבנה הר ציון ועמק הפגרים, ויקים את סוכו ויגיה חושכו ויתן עוז למלכו וקרננו ירים, ויראו מתי מספר בקום ישני עפר וכתקוע שופר וכנשוא נס הרים, ומראש הומיות תרנן על פיות וממעונות אריות ומהררי נמרים, ואז כל עם שוגג ברעה יתמוגג [אולי הכוונה לחזרה המונית בתשובה. י"ק] לקול המון חוגג בשמחה ובשירים, ועל הר הגליל נהלך בחליל ואז תחפוץ כליל ואז יעלו פרים! במהרה בימינו.

בנתיב החלב. סוגיות הלכתיות בתעשיית החלב. בעריכת הרב זאב וייטמן, רב

תנובה. גליון ג. רמת השרון, תש"ע. 115 עמ'. (zeevv@tnuva.co.il)

ציבור הצרכנים הדתי והחרדי ההולך וגדל מחייב את חברות המזון לשפר באופן משמעותי את רמת הכשרות שלהן. חלק מהחברות הגדולות החליטו שעדיף להן להעסיק רב מטעמן שידאג לכשרות עצמה מחד ולקשר עם גורמי הכשרות האחרים מאידך, במקום להסתמך רק על משגיחים מטעם ארגוני הכשרות השונים. החלטה זו, שהיא גם חכמה וגם צודקת, באה לידי ביטוי באופן מרשים בקונצרן 'תנובה', שהוא ספק החלב ומוצרי-החלב המרכזי בארץ, וידיו רב לו גם בשיווק ועיבוד גידולים מן החי ומן הצומח. הרב יחזקאל דאום ז"ל, רבה של רמת מגשימים, היה הראשון שמונה לתפקיד זה ופעל בו רבות, ואחרי פטירתו בקוצר שנים בשנת תשנ"ג הוזעק הרב וייטמן שליט"א, לשעבר רבו של קבוץ כפר עציון ובאותו זמן בשליחות חינוכית בקנדה, להגיע ארצה כדי להיכנס לנעליו הגדולות. שש עשרה שנה משמש כבר הרב וייטמן בתפקידו, כאשר במקביל שימש במשך תקופה ארוכה כיו"ר ועדת השמיטה של הרבנות הראשית, כשהוא משפר באופן משמעותי את התכנון והביצוע והמעמד ההלכתי של 'היתר המכירה' של הקרקעות החקלאיות בשנת השמיטה, תוך צמצום מקסימלי של כמות הקרקעות הנמכרות. אולם גולת הכותרת של פעליו היא השדרוג הבולט של רמת כשרות מוצרי החלב של 'תנובה': תוך שיתוף פעולה עם פוסקים חשובים מכל הזרמים ומומחי כשרות מוכרים הקים הרב וייטמן 'ועדת מהדרין' שמלווה את התפתחות הייצור במחלבות תנובה, ודואגת להעלות באופן משמעותי את רמת ההידור הכשרותי בכל הפרמטרים לא רק במוצרי ה'מהדרין', תוך שימוש בטכנולוגיות חדישות וברעיונות מקוריים. תוצאת לוואי של הקמת ועדה זו היא הוצאתה לאור של החוברת הזו 'נתיב החלב',

בה מנתחים הרבנים חברי הוועדה ורבנים נוספים נושאים שונים הקשורים לכשרות החלב ומוצריו. כך במאמר הפותח מונה הרב מרדכי גרוס, יו"ר ועדת המהדרין, תלמידם של הרב שך והרש"ז אורבך זצ"ל ומקורבם של הרב אלישיב והרב ווזנר שליט"א, את הידורי הכשרות המקובלים בתנובה: משגיח מומחה לענין נוכח כאשר פרות שחלבם משווק ע"י תנובה עוברות ניתוח ע"י וטרינר, כדי לוודא שבמהלך הניתוח לא הפכו ל'טריפה', שאז נאסר חלבן בשתייה; מצלמות מצלמות ומפקחות על מכוני חליבה, כדי שהחלב שגוי חלבו לא ייהפך ל'חלב נוכרי', וכדי לוודא שלא נעשו במחלבה חילולי שבת שאוסרים את החלב לפי חלק מן השיטות; כל חומרי הגלם והרכיבים בהם משתמשים במוצרי החלב השונים נבדקים באופן מקצועי ומאושרים ע"י הוועדה; ועוד. במאמר נוסף מציג הרב גרוס תמצית של דיונים והכרעות שנערכו בשיתוף הגרי"ש אלישיב שליט"א בשאלות רבות הקשורות לייצור החלב ומוצריו. הרב עמרם אדרעי, מומחה כשרות נודע ומחבר 'האנציקלופדיה לכשרות המזון', גם הוא חבר הוועדה הנ"ל, דן בשאלת בישולי גויים בפיסטור החלב במחלבות הגדולות וכן בדין כשרות בהמות שנפגעו במלחמה; הרב וייטמן עצמו עוסק במאמריו בכשרות מוצרי החלב בפסח, בכללי כשרות ה'מהדרין' ובדין חלב שנחלב בשבת באיסור; הרב אברהם דוד מוסקוביץ, משגיח מטעם בית הדין של לונדון, מתאר במאמר מרתק את פעולתו של רובוט חליבה ללא-מגע-יד-אדם ההולך ונהיה נפוץ יותר ויותר ברפתות באירופה וגם בארץ, ומסביר את המשמעות מרחיקת הלכת שעשויה להיות לחליבה בעזרתו - פתרון בעיית החליבה בשבת, בעיית 'חלב גוי' ועוד; הרב שמואל כ"ץ, חוקר תולדות הרבנות הראשית, מתאר את פעולותיו רחבות-ההיקף של הרב יצחק אייזיק הלוי הרצוג זצ"ל, הרב הראשי השני, בענייני כשרות בכלל וכשרות החלב בפרט - פתרון בעיית החליבה בשבת ע"י עידוד ומימון פיתוח מכונת חליבה חשמלית (בתחילה בקיבוץ חפץ חיים), דאגה ליבוא חומרי גלם כשרים, ועוד. כעשרים מאמרים בחוברת מרתקת זו, שידיו האמונות של הרב וייטמן ניכרות בכל דפיה.

רינת ציון על פסוקי דזמרה. אור ציון על פרק במה מדליקין. יוסף לובאן. ירושלים, ה'תש"ע. עד+עט עמ'. (02-6250319)

הרב יוסף דוב לובאן איש ירושלים מפתיע פעם נוספת עם כרכים נוספים בסדרות הספרים שהוא מחבר: הפעם מדובר על כרך אחד ובו 'שני ספרים נפתחים' - 'רינת ציון' על פסוקי דזמרה, ובו מחד פירוש המלבים והרשר"ה 'על הדף' של ששת פרקי התהילים שתקנו חז"ל לומר כל בוקר בתחילת התפילה מ'תהילה לדוד' ועד 'כל הנשמה תהלל י-ה', ובהמשך ליקוט מאמרי חז"ל והגיונות לבו של המחבר על פרקים אלו, ועוד תוספת מיוחדת - ארבעה שירי-תפילה בהם מציג הרב לובאן פן נוסף בנפשו הרגישה. בהמשך כרך נוסף בסידרת 'אור ציון' - השוואות הבבלי והירושלמי, הפעם על משניות פרק 'במה מדליקין' במסכת שבת ודברי התלמודים עליהן. ראויה לציון הוה-אמינא שנדחתה אך לבסוף הפכה למסקנה: על המשנה החמישית 'המכבה את הנר מפני שהוא מתיירא מפני גויים [לא 'עובדי כוכבים' כפי שנדפס!] וכו' או בשביל החולה שישן פטור, כחס על הנר וכו' חייב' מסכם הבבלי שמדובר בחולה שיש בו סכנה, ופטור כאן כוונתו מותר, וגם הירושלמי סובר כך ואף מביא דעה שהגירסה הנכונה היא 'מותר' (ולא 'פטור'). כותב המחבר השקדן: 'הנה שנים רבות בהגיעי למשנה זו חוזר הייתי ומתקשה מדוע הגמרא אינה מפרשת שאיירי בחולה שאין בו סכנה, ושנהי שבסיפא המחייבת בחס על הנר שמן ופתילה מוכח דס"ל שמלאכה שאינה צריכה לגופה חייב - מ"מ יש מקום לחלק בין מקרה של גוי ליסטים וחולה, שהוא דבר עוד יותר

'לא צריך לגופה' מאשר המקרים שבסיפא של חס על נר שמן ופתילה, כי שם ענין הכיבוי הוא בענין הנר גופו שהוא מכבה, כי חס עליו ורוצה להדליקו בעתו, אבל כאן זהו יותר רחוק - הוא מכבה בכדי להינצל ממצב חיצוני לא־נח כגוי לסטים וחולה, והוי כאילו אי לא הוי כלל הוי ניחא ליה, כלומר שכיבוי משום חס על נר ושמון ופתילה דומה וקרוב יותר לכיבוי לשם עשיית פחם מאשר כיבוי של מפני גויים לסטים וחולה! והוא מוסיף: 'אמנם באמת משום גישה ישיבתית' אין לחלק בין הדברים, כי מאחר וזו אינה צריכה לגופה... מה לי מה הסיבה לכיבו... אולם מ"מ משום הרגשת הלב - יש מקום לחלק. ואמנם בבבלי לא ניתן חילוק כזה להיאמר, אבל תליתי תקוותי בירושלמי; אך גם בו לא מצאתי לי חבר, ואף היפה עיניים, אשר פעמים רבות ראיתי שזכיתי לכוון לדעתו, לא מצאתי בו עזר ואחיסמך בדבר זה. והייתי משתומם על זה זמן רב. עד אשר ה' האיר עיני בחוזרי ללמוד ענין זה פעם נוספת, וגילתי שנפלה טעות בדפוסים, ושאלך יש דברים לבעל היפה עיניים למשנה זו - אך נמצאים הם בטעות תחת הסימן 'ל ע"ב' במקום 'ל ע"א'; והוא באמת מביא סברא זו, ותולה אותה ומייחסה לירושלמי... יעוי"ש. גם חלק זה של הספר מסתיים בשיר מרגש, הפעם על הבן־הנכד שנולד עתה בירושלים ונימול לקול קריאת 'שמע ישראל' ונקרא שמו בישראל 'ישראל', כשהוא כביכול ממלא את מקומו של זקנו ר' ישראל איש גליציה שגדל וחונך על 'שמע ישראל' ונרצח בשואה כש'שמע ישראל' על לשונו...

ראש דברך. עובדות, סיפורים והנהגות, לפי סדר פרשיות התורה, ממרן הרב הראשי וראש ישיבת 'מרכז הרב' הגאון רבינו אברהם אלקנה כהנא שפירא זצ"ל. בתוספת 'מראש אמנה', מקצת הנהגות מרן ראש הישיבה זצ"ל. נלקטו ונערכו בידי יצחק דדון נר"ו. ירושלים, תש"ע. עת"ר עמודים. (0506-738944)

בליל ר"ח אדר תשס"ח נכנס לספריית ישיבת 'מרכז הרב' מחבל ערבי ורצח שמונה מתלמידי הישיבה הגבוהה והישיבה הצעירים הי"ד, כולם קדושים וטהורים, כזוהר הרקיע מזהירים. באותו ערב בדיוק, באותה ספרייה, עלתה בדעתו של אחד האברכים המבוגרים בישיבה הרב יצחק דדון שליט"א המחשבה, שהגיעה העת להוציא לאור ספר ובו תיאור חייו ודרכיו של מורו ורבו הגאון רבי אברהם שפירא זצ"ל, 'האדם הגדול בענקים בדורנו' כפי שמכנה אותו המחבר, שנלב"ע חודשים ספורים קודם, מתוך היכרותו האישית הקרובה עם ראש הישיבה זצ"ל, ומתוך מה שילקט מדברים שבכתב ומדברים שבעל־פה מאת תלמידיו ובני משפחתו. האסון הגדול שקרה דקות ספורות מאוחר יותר (ומסתמא גם הזכות הגדולה שהיתה לרב דדון להיות מאלו שעצרו את מסע הרצח וחיסלו את המחבל) גרמו למחבר לצרף מחשבה טובה למעשה, ולהוציא לאור ספר ובו סיפורים, הנהגות ועובדות על ר' אברום (כפי שכינו אותו כל יודעיו) ראש הישיבה זצ"ל, לפי סדר פרשות השבוע. אופייני ביותר לדמותו של הרב שפירא זצ"ל הם הדברים שמביא המחבר בשם אחד התלמידים בתחילת הספר: 'כשאני נזכר במרן זצ"ל - אני מיד מחייד'... ובצדק הוא כותב שזהו הביטוי הנכון ביותר לדמותו המאירה, השמחה והמשמחת, של ר' אברום זצ"ל. דברי חוכמתו ופקחותו שיצא להם שם היו תמיד מעורבים ביותר מאחד־משישים של בדיחות דעת שנונה, חיובית, אוהבת, מרגיעה, מאירה, מלטפת; אך הוא ידע גם להרים את קולו, למחות על אשמות ציבור ועל חטאי יחיד, ולהביע בחדות את דעתו הברורה בכל נושא אישי וציבורי שעמד על הפרק. כזה היה ראש הישיבה הגאון רבי אברהם שפירא זצ"ל, והמחבר הרב דדון שליט"א מצליח להעביר את תאור הדמות הזו לקורא במאות סיפורים ומעשים מאת ר' אברום ועליו, בעלי ערך עומד וקיים. כך על פרשת חוקת (עמ' תלה) מספר המחבר שבדקות האחרונות שעוד היה ר' אברום

זצ"ל בהכרה, שעות מעטות לפני שנפטר, החזיק הרב ביד בניו ולחש להם 'להיטיב לאחרים! להיטיב לאחרים!' הוא מביא סיפור על תלמיד צעיר ששאל את הרב זצ"ל איך אפשר לקיים את עצתו של מוהר"ן מברסלב זצ"ל ש'אסור להיות זקן', והוא השיב לו: 'זה מאוד קל: כל מה שאתה עושה בחיים - עשה אותו בשביל להיטיב לאנשים!'... ומספר בשם נכדו שפעם אחת בשבת לא הרגיש הרב טוב, ולכן חשב לוותר על הליכה ל'קידוש' אליו הוזמן לכבוד בר המצוה של בן אחד מתלמידיו שהתקיים בשכונה; אולם לפתע נזכר שבקידוש לכבוד בר המצוה של אחיו הגדול של אותו ילד, כמה שנים קודם, הוא נכח - ואז למרות כאביו יצא להשתתף ב'קידוש', באומרו: 'הילד יכול להיפגע שהייתי אצל אחיו ואליו לא באתי...' הקונטרס 'מראש אמנה' בסוף הספר מכיל עשרות רבות של הנהגות בענייני תורה ומצוות, קונטרס על סדרי ומנהגי חופה כפי שנהג והנהיג ראש הישיבה זצ"ל מאת תלמידו-כבנו הרב יהושע מגנס שליט"א ר"מ בישיבה, ו'דמויות-הוד וספרים' - עשרות התבטאויות של הרב זצ"ל אודות אישים וספרים. ספר גדול וחשוב זה מצטרף לקודמו 'אמרי שפר' שכלל אמרות ודברי תורה של ראש הישיבה זצ"ל, ולספרים המשובחים האחרים שזכה כבר הרב המחבר להוציא לאור. יזכה הרב דדון שליט"א להמשיך להפיץ תורה בכתב ובעל פה כחפצו, וכהדרת מורו ורבו הגאון ר' אברהם שפירא זצ"ל, עוד שנים רבות בריאות וטובות.

רב אייזל חריף, חייו ואמרי פיו. אסתר רפאלי. ירושלים, תש"ע. 315 עמ'.
(www.urimpublishations.com)

ר' יהושע אייזיק שפירא זצ"ל נולד בשנת תקס"א, ונודע מאז ינקותו בכינוי 'אייזל חריף' עקב חריפות שכלו וחדות לשונו; כינוי זה נשאר דבוק בו גם כשהפך לאחד מגדולי דורו, כשגם אז נודע בחריפותו. הוא נפטר בשנת תרל"ג כרבה הנערץ של העיר סלונים. הגב' שפירא-רפאלי בת נינו, בעזרת בני משפחה וכמה מומחים לדבר, כתבה ספר מקיף על חייו וחיי בני משפחתו והסובבים אותו, כשהיא פורשת את היריעה מדור תלמידי הגר"א רבותיהם של רבותיו - ועד לצאצאי צאצאיו בני דורנו, דרך מאבקי החסידים והמתנגדים, עולם הישיבות הליטאי וחיי הקהילות, מעמד הרבנות והמאבק המוצלח-רק-בחלקו בתנועת ההשכלה שעשתה שמות בבית ישראל, העליות לארץ והפיזור היהודי ברחבי העולם, השואה והתקומה, החילון הנרחב בדורות האחרונים וההתעוררות היהודית בת-ימינו ועוד. יש בספר שילוב מעניין של סיפור היסטורי אובייקטיבי מכאן עם גישה משפחתית חמה מכאן, כשלאורך כל הספר ניצבת לעיני הקורא הדמות הדומיננטית והייחודית של אבי המשפחה, ר' אייזל חריף, על גדלותו בתורה, אמירותיו השנונות ודרכו העקבית, האנושית וחמה מצד אחד - והתקיפה ואף קנאות מאידך. לספר נוספו מפות, צילומים ונספחים שונים, האחרון שבהם הוא סידרת לוחות גנאלוגיים של צאצאי ר' אייזל עד דורנו, חלקם הגדול חיים בארץ ישראל ואחרים בכל קצוות הגלובוס.

ירושתנו. ספר רביעי. ספר שנה לתורתם של חכמי אשכנז, אורחותיהם ומנהגיהם, מסורות וזכרונות, מחקרים וסקירות. כולל לוח מנהגי בית הכנסת לשנת תש"ע. בני ברק, מכון מורשת אשכנז, תש"ע. תיא עמ'.
(yerushatenu@neto.bezeqint.net)

באיחור של חודשים רבים, עקב חסרון ממון ובגלל העבודה הרבה בסידור ועיבוד המאמרים שנשלחו לפרסום ב'ירושתנו' (כפי שמעידים העורכים בראש הקובץ), יצא לאור 'ספר שנה' נוסף של המכון למורשת אשכנז. כעשרים מאמרים ומחקרים בקובץ חשוב זה, רובם ככולם

עוסקים בחכמי אשכנז מתקופת הראשונים ועד הדורות האחרונים ובתורתם, בענייני מנהג ותפילה וכו'. אציין רק דוגמאות מהם: הקובץ פותח בפרסום ראשון של עשרות דיבורי תוספות עתיקים על עשרים וכמה דפים ממסכת שבת, שיוצאים לאור ע"פ כתבי יד ע"י הרב אריה יעקב ליבוביץ מ'הכולל' של ישיבת שעלבים, עם מבוא מעניין והערות למדניות שמסייעות לנו להבין את דרך התפתחותם של התוספות 'שלנו' על מסכת שבת ובכלל. הרב יצחק שכתר מבני ברק דן בסוגי השופרות הכשרים, כאשר במרכז דבריו אגרת בענין זה ששלח רבי יו"ט ליפמן מילהויזן, מחכמי אשכנז בסוף תקופת הראשונים, והוא מסיים בבירור כללי כפיפת השופר ויישומן בפועל באירופה ובארץ, כולל תיאור סוגי הקרניים השונים של בעלי החיים הכשרים בעלי הקרניים, בתוספת צילומים רבים. הרב יהודה כהן מירושלים עוסק בשאלה הידועה מי הוא בעל 'פירוש רש"י' הנדפס על מסכת נדרים; מסקנתו היא שפירוש רש"י האמיתי על מסכת זו אבד במשך הדורות וכמו גם פירוש רש"י למסכת תענית ולפרק 'חלק' שבמסכת סנהדרין, ומה שנדפס לפנינו כרש"י על נדרים הוא לקט של פירושים אשכנזיים מהדורות הסמוכים לרש"י, שאף אחד מהם אינו משל רש"י עצמו. בהמשך מונה הרב כהן את כל הפירושים האשכנזיים הקדומים הידועים על התלמוד, את כל המקומות שבהן ניתן להבין בטעות שמפרש קדמון מצטט את רש"י לנדרים ואת דעות האחרונים בענין פירוש רש"י הנדפס, והוא מוסיף עוד קובץ של ידיעות חשובות על ספרים וסופריהם שאסף בשקידה. בולט בחריגותו משאר מאמרי הקובץ הוא מאמר גדול של הגאון הרב דוד צבי הילמן שליט"א מבני ברק, ובו ביקורת נוקבת על האנציקלופדיה הוותיקה 'אוצר ישראל' בעריכת החכם 'בעל האוצרות' הרב יהודה דוד אייזנשטיין מניו יורק; בעקבות דברים שנאמרו ב'ירושתנו' הקודם ע"י פרופ' י"ש שפיגל, מהם משמע שאמנם קיימים ערכים לא מדויקים ואף כאלו שכתובים בחוסר אחריות בסידרה זו, אבל הערכים שכתבם העורך עצמו אין בהם דופי (על ב'המעין' תשרי תשס"ט [מט, א] עמ' 98) – טרח הרב הילמן ועבר בחריצותו על כל כרכי 'אוצר ישראל', ובאותה הזדמנות גם על הספר 'אוצר מנהגים' וכן על ספרו האוטוביוגרפי של אייזנשטיין 'אוצר זכרונותי', ואסף הגורנה כשמונים [!] הערות ביקורת על דברים שכתב הרב אייזנשטיין בספריו וגם על הנהגותיו האישיות, חלקן הערות צודקות ונוקבות, שאף מעמידות באור מביד את מכתבי התמיכה שקיבל המחבר מהגאונים ירדב"ז מסלוצק ור"ח ברלין מירושלים ואחרים, וחלקן ביקורות שלענ"ד אין בהן ממש. אכן חשוב לדעת שיש להשתמש באנציקלופדיה זו, שנמצאת לעיתים אף במדפי ספריות ישיבתיות, בזהירות ראויה, וייש"כ של רד"צ הילמן על מאמציו בענין זה; אולם לענ"ד הגזים רדצ"ה לצד השני: כך למשל הוא העיר על כך שבערך 'ארץ ישראל' ('אוצר ישראל' כרך ראשון עמ' 233 ו'אוצר דינים ומנהגים' עמ' 30) נכתב ש"לענין קבורה נחשבים בפרט ארבע הערים ירושלים חברון צפת וטבריא, **כי להן יש תוספת קדושה מערים אחרות בא"י**", והוא מקשה: מהיכן הוציא אייזנשטיין את החידוש הזה? אך לענ"ד ברור שהכוונה שיש לארבע ערי קודש אלו תוספת קדושה מצד ההרגשה והמנהג, ולא התכווין המחבר לחדש דבר במישור ההלכתי, וקושיא מעיקרא ליתא. כך בסע' י של ביקורתו הוא מצטט מ'סדר המילה' שבערך 'מילה' באוצר דינים ומנהגים, שם כתוב "האיזמל יהיה מחודד בשני הצדדים שלא יטעה ויחתוך בצד שאינו מחודד ויסכן התינוק", וכוונתו כנראה שזו סברא 'טכנית' שאין לה מקור בקודש – אך מקורה כמעט מילה במילה בספר דרך פקודיך לרצ"א מדינוב בעל בני יששכר על הל' מילה אות ל, וז"ל: "מנהג ישראל תורה היא שיהיה הסכין של מילה מחודד בשני פיות לשני הצדדים, והנה בטעם הפשוט בכדי שלא יבוא לידי טעות ויחתוך בהצד השני שאינו מחודד ויסכן התינוק, ואסמכוה אקרא וחרב

פיפיות בידם. ומצאתי און לי גם בפנימיות הסוד" וכו'. ב'אוצר זכרונותי' פשפש ומצא הרד"צ הילמן (עמ' 91) שאייזנשטיין מודה שבשנת תרנ"ט בזמן שביקר בירושלים "גדלה בלבי התשוקה לכנוס שם [=להר הביית] עד שלא יכולתי למשול ברוחי, בפרט שראיתי שהספרדים ממצרים עושים כן", ולכן החליט לסמוך על דעת הראב"ד ונכנס עמם להר; מכאן כנראה רוצה להביא הרב הילמן ראייה שרי"ד אייזנשטיין נהג לזלזל במצוות, וא"כ אין לסמוך גם על דברי תורה שכתב. אולם אייזנשטיין עצמו הרי כותב שם "אבל בפעם השניה שהייתי בירושלים (בשנת תרפ"ה) לא נכנסתי עוד בהר המוריה"; יוצא אם כן שעל הכניסה להר הבית בביקורו הראשון הוא מתוודה ש"לא יכל למשול ברוחו", ואח"כ בביקורו השני, כשהיה עוד בכוחו לחטוא, התגבר על יצרו, וא"כ הרי הוא בעל תשובה-גמורה לכל דבריו, ומה הטענה כלפיו?... הרב הילמן ממשיד ומגלה שאייזנשטיין כתב בזכרונותיו שניסה ללמוד לנגן על פסנתר עד ש"אחר י"ב שיעורים ראיתי שלא אעשה חיל... והנחתי המלאכה הזאת לבני יצחק"; כמו כן מגלה לנו הרב הילמן שהוא מספר שנהג לשחות בנהר ולעסוק בספורט לשמירת גופו ואף עלה ברגליו את מאות המדרגות עד למרום 'פסל החירות' שבנמל ניו יורק (אולי גם בזכות זה נפטר רי"ד אייזנשטיין בן יותר ממאה בריא וצלול...), ושהוא צפה בכמה הצגות תיאטרון ואף שיחק לעיתים בשבת אחה"צ שחמט עם חבריו; אולם האם מכאן ראייה שאין להביט יותר באוצר ישראל ובאוצר מנהגים? כך בעמ' 192 כותב אייזנשטיין שאחד מנכדיו הוא "תלמיד הסימינאר [הקונסרבטיבי] בניו יורק... ומקווה כי יהיה רב ומורה הוראה בישראל", כאשר הוא עצמו כתב באוצר ישראל סוף ערך 'סמיכת חכמים' ש"כמעט כל התלמידים היוצאים מן הסימינאר אינם יודעים בין ימינם לשמאלם מהוראה או דינים מאיסור והיתר כראוי"; מקשה הרב הילמן, וכי נשתנה הסמינר לטובה בין כתיבת 'אוצר ישראל' לכתיבת 'אוצר זכרונותי'? אך לכאורה הפשט בדיוק הפוך: בדיוק בגלל הרמה הירודה בסמינר שכטר (שאז עדיין לא פֶּרְשו ראשיו לגמרי מן היהדות האורתודוקסית) מקווה הסבא הרב אייזנשטיין שנכדו הלומד שם ילך בדרך הישר ויהיה רב ומורה הוראה הגון, שלא כחבריו; מה הקושיא?! אחרי ביטויים רבים של זלזול בתוכן הספרים ובמחברם (כולל: 'יוף גס', 'שטויות', 'עפ"ל', 'שקר העיד', 'איך העיז פניו', 'ההיה ער או ישן כשכתב זה?!', 'טיפש ומחוצף' וכד') מסיים הרד"צ: "חושבני שדי לקוראים תלמידי החכמים במה שליקטתי כדי לדון על אוצר ישראל ועל אוצרו. ליישב היטב את הניגוד בין מה שהבאתי לבין מכתבי הגאונים ר"ח ברלין והרידב"ז ז"ל - איני יודע". לענ"ד, בלי להתעלם מכמה ביקורות צודקות ואף כבודות משקל על דברים שכתב והנהגות שנהג רי"ד אייזנשטיין ז"ל, אפשר ליישב את הסתירה... בקובץ גם מובא פולמוס ארוך בענין הצורך והדרך לחדש את מנהג קהילות גרמניה בא"י, ביני הקטן - לבין יו"ר מכון מורשת אשכנז הרב המבורגר שליט"א, שדוחה מכל וכל את טענתי שדרושים קריטריונים ברורים יותר לכללי חידוש המסורת המערב-אשכנזית, ולו רק כדי לשכנע את המעוניינים בשיבה למקורותיהם שאין מדובר בקביעות שרירותיות אלא בדרך סלולה (הוויכוח כולל ציטוטים רבים של דברים שפורסמו בנושא זה ב'המעין' במשך השנים; לצערי הרב - הרב המבורגר שליט"א עדיין רואה בר' יונה עמנואל זצ"ל 'אויב' חידוש מורשת אשכנז ומתייחס אליו בהתאם, וחבל). אני מניח שלא נאמרה עדיין המילה האחרונה בנושא אקטואלי זה.

חורבת רבי יהודה החסיד בנשיאות מרן הראי"ה קוק זצ"ל. ירושלים,

'אור האורות', תש"ע. קיט עמ' (0546-573528)

ליקוט מרשים ביותר, לרגל השיפוץ המחודש של ביהכ"נ 'החורבה', של מסמכים ועדויות

ותמונות על מעמדו של מרן הראי"ה ופעילותו כנשיא ביהכ"נ החורבה במשך כל שנות רבנותו בירושלים ועד לפטירתו בשנת תרצ"ה, ובמקביל על תפקידו ופעולותיו כנשיא ישיבת 'עץ חיים', המוסד התורני המרכזי של ירושלים, שבראשותו עמד ידידו הגרא"ז מלצר ומנהלו היה ידיד קרוב אחר של הראי"ה, הגרי"מ טוקצינסקי. מרגש מאוד הנספח בסוף הספר, המתאר מפי עד ראייה את ביקורו של הראי"ה רבה של יפו אצל ר"ש סלנט רבה של ירושלים, שהיה מבוגר ממנו יותר מפי שניים...

פתחי תפילה ומועד. אסופת מאמרים מאת יעקב שמואל שפיגל. מביא לדפוס: אהרן ארנד. הוצאת מכללת אורות ישראל אלקנה-רחובות. תש"ע. 540 עמ'. (03-9061234)

פרופ' י"ש שפיגל איש פתח־תקוה כותב, מהדיר, מרצה, ומלמד תורה כבר עשרות שנים במסגרות שונות, בהן אוניברסיטת בר אילן ומכללת אורות ישראל, נוסף לאחריות המדעית על 'פרוייקט השו"ת' הידוע, להעברת שיעורים קבועים בבית הכנסת השכונתי, ועוד. יש בדבריו שבכתב ושב־על־פה שילוב שלם, מיוחד במינו, של גישה מחקרית דייקנית, היורדת לפרטים הקטנים ומשווה נוסחים ומפשפשת בכתבי יד ומציינת בכל ענין לכל מאמר ומחקר הקשורים לנושא - ושל גישה למדנית, אוהבת תורה, לומדיה וחכמיה, היודעת לתת משקל לפרטים בתוך הכלל ולכלל הנבנה מן הפרטים, המדגישה את הבקיאות יותר מן החרירות, ובעיקר מודעת לסינתזה דשמיא הדרושה לכל תלמיד־חכמים הבא לחדש חידושי תורה ולגלות בה צפונות לאמיתן. רי"ש שפיגל נמצא בקשר אמיץ עם למדנים מכל גוונים הקשת הציבורית־דתית אותם הוא מוקיר כערכם - והם מוקירים אותו כערכו, נוסף כמובן למעגלי הקשרים האקדמיים שהם לחם חוקו. פרופ' שפיגל נודע בעשרות מאמריו המשובחים המופיעים בקביעות בקבצים ובכתבי עת תורניים מכל הסוגים (כולל 'המעין'), בספרי הקדמונים הרבים שההדיר, ובעיקר בשני ספריו המונומנטליים בסידרה 'עמודים בתולדות הספר העברי' - הראשון 'הגהות ומגיהים' והשני 'כתיבה והעתקה', המלאים באלפי פרטים וכללים על ספרים ועל סופריהם מסודרים לפני נושאים ותקופות, כמות ואיכות מדהימים של ידע המשאירים את המעיין מופתע ונרעש. אחד מתלמידי הבולטים הוא ד"ר אהרן ארנד, והוא אסף ל"ב ממאמרי מורו בנושאים הקשורים לתפילות ולמועדים (רובם כבר התפרסמו בעבר וחלקם חדשים) לקובץ מלא וגדוש, ובסופו רשימת פרסומיו - מראשון מאמריו בשנת תש"ל ועד למאמרים שנמצאים עתה בדפוס. ב'פתח דבר' לספר מדגיש גם נשיא מכללת אורות הרב פרופ' נריה גוטל שה'למדן' ו'החוקר' שלובים באופן הדוק בדמותו ובפעולתו התורנית־ספרותית של פרופ' שפיגל, ועל פי זה הוא מסביר את ההערכה הקיימת כלפיו גם בין תלמידי חכמים מהציבור החרדי, שנוטים בדרך כלל להתייחס בחשדנות־מסויימת לפרופסורים מן המניין בפקולטות לתלמוד. לעולם לא תמצא בכתביו של פרופ' שפיגל לשון שאינה מכובדת כלפי ראשונים או אחרונים או תלמידי חכמים זצ"ל ושליט"א, וסגנונו התורני המשובח, נוסף למזגו הטוב וליידע העצום אותו הוא גם מחלק ברצון לכל דורש ומבקש, מציבים אותו כסמל לחוקר אקדמאי־תורני מן המדרגה הראשונה. ראוי לציון אחד המאמרים שנדפסו בכרך זה לראשונה בכותרת 'הפסקות בקריאת התורה', שעשויות להיות לו אף משמעויות מעשיות (עמ' 163-137): ריש"ש מתחיל מהוראות חז"ל שלא להפסיק פחות משלושה פסוקים לפני ואחרי 'פרשה', ושיש להתחיל ולסיים את הקריאה בדבר טוב, ממשיך בהפסקות בקריאה המוזכרות בתלמוד, בדעות הראשונים והאחרונים בענין המקומות שראוי שלא ראוי להפסיק בהם, בסיימי פרשות השבוע המקובלים היום - מי

קבע אותם ומתי (תוך ציון הבדלי מנהגים בהם), בהפסקות בקריאה במנחה של שבת ובשני וחמישי, עובר לדעות הפוסקים בכל העניינים האלו, ומסיים במחלוקת האחרונים האם צריך לכתחילה להתייחס למקום שבו מקובל היום להפסיק ולהעלות 'עולה' נוסף ('שני', 'שלישי' וכד') כ'פרשה', שאין להפסיק פחות משלושה פסוקים לפני ולאחריה - או שאין במנהג המקובל להפסיק שם כל תוקף הלכתי; מאמר מקיף, מעניין, מחדש, ומעורר מחשבה. דוגמא נוספת לבקיאותו המופלגת של ריש"ש בכל רחבי הספרות התורנית והמחקרית לסוגיה, וגם לחיפוש האמת שלו, מופיעה לקראת סוף הספר שלפנינו: בעמ' 485 ואילך נמצא מאמר בן עשרים וכמה עמודים העוסק כולו בהלכה צדדית-יחסית, דין 'לא ילבש', האוסר על אשה ללבוש בגדי גבר ועל גבר ללבוש בגדי אשה; ולא בדיון בהלכה עצמה, אלא בפרט אחד בה - עדויות שמצא בספרות התורנית למועדים וארועים שבהם דווקא נהגו גברים ונשים ללבוש את בגדי המין השני, בין אם מדובר על מנהגים שקבלו גושפנקא הלכתית - ובין אם מדובר על 'מנהגים' שגדולי הרבנים יצאו נגדם בתוכחה רבת. לא מדובר רק על פורים, אלא גם על שמחת תורה, שבועות וחנוכה, על מנהגי החלפת בגדים בחתונות ובריתות מילה ואף בחגיגות המימונה ועוד, והכל מעוגן בהפניות מדויקות לספרי פסק ושו"ת, ספרי דרשות ומוסר, ספרי חסידות וקובצי מנהגים, פסקי דין ותקנות קהל. והנה, במדור ההשלמות בסוף הספר (עמ' 536) מודה פרופ' שפיגל שהוא טעה בהבנת מקור מסויים במאמר זה, והוא מציין את הכתובת של הפורום הקשור לאתר 'בחדרי חרדים' בו העירו על כך, ומסביר את כל העניין לפי ההבנה הנכונה, כדי לא להשאיר פרט שאינו מדויק ומאמר שאינו מושלם. זה האיש וזה שיחו. מפתח מפורט בסוף הספר משלים קובץ מלא וגדוש זה; חמרא למריה, וטיבותא לשקיה. יזכה פרופ' שפיגל נר"ו, שנכנס עתה לשנתו השבעים, לעוד שנים רבות ופוריות, בבריאות ובנחת; עולם התורה ממתין בקוצר רוח, בין השאר, לכרכים נוספים בסידרה המופלאה 'עמודים בתולדות הספר העברי'!

במסילה העולה. באורים מסביב לדרשות הכתובים ומקורי ההלכות, מאת יצחק שילת. כרך ראשון: מסכת סנהדרין; כרך שני: מסכת מכות. הוצאת שילת - מעלה אדומים. ירושלים, תש"ע. (02-5351378)

הר"י שילת שליט"א, ר"מ בשיבת 'ברכת משה' במעלה אדומים, הוא מחבר רב-אנפין. בין השאר נחשב מתלמידיו הקרובים של הגאון המופלא ר' גדליה נדל בשנותיו האחרונות, ואף הוציא לאור קובץ מחידושו בשם 'בתורתו של ר' גדליה' (תשס"ד). מכח-כוחו של רבו זה הוא הוציא עתה לאור שני כרכים של חיבור העוסק בתחום שרוב הלומדים רחוקים ממנו - הבנת דרשות חז"ל מהכתובים, אלו שרומזות על הלכות ידועות - ואלו שעיימן 'נוצר' הלכות חדשות שתוקפן עשוי להיות דאורייתא; מחלוקות חז"ל סביב ההלכות האלו יכולות לנבוע ממחלוקות בדרכי השימוש ב"ג המידות שהתורה נדרשת בהן או ממחלוקות בסברא, אך רובן לדעתו נובעות ממחלוקות בהבנת לשון הכתוב ודיוקו. על פי עקרונות שספג אצל רבו הנ"ל זצ"ל חיבר הרב שילת חיבור העוסק בעיקר בדרשות חז"ל במסכתות הנ"ל, בניסיון להתחקות אחר שרשי ההלכות ומקוריהן בעומק הכתוב בעקבות דברי התנאים והאמוראים. למסכת מכות צורפו מבוא וכמה נספחים, האחרון שבהם הוא המבוא המרשים והמרגש שנדפס בזמנו בראש הספר 'בתורתו של ר' גדליה' הנ"ל (שאינו מצוי כלל בשוק הספרים), ובו מתאר התלמיד את קצות דרכיו של רבו ואת דרך חיבורו שלו לתורתו. מי יתן ותתקיים תקוות הרב שילת, שיהיה בלימוד זה, המחבר את התורה שבכתב לתורה שבע"פ, פתיחת פתח כחודו של מחט לעלייה במסילה העולה לחידוש ימים כקדם. בעזה"ת.